

MÜSTECABİZÂDE İSMET BEY'İN MİDİLLİ SÜRGÜNÜ VE SÜRGÜNDE KURTULMA GİRİŞİMLERİ

The Midilli Deportation of Müstecabizade İsmet and His Escaping Efforts

Dr. Ahmet Ali GAZEL*

ÖZ

II. Abdülhamit ve Meşrutiyet dönemlerinin önemli edebiyatçı, gazeteci ve aydınlarından biri olan Müstecabizâde İsmet Bey, devrin bir çok aydını gibi jöntürk hareketine destek vermiş ve bu nedenle de İstanbul Cinayet Mahkemesi tarafından 1901 yılında üç yıl kalebentlik cezasına çarptırılmıştır. Cezasını Bodrum'da çekmesine karar verilmiş, ancak daha sonra Midilli olarak değiştirilmiştir. Midilli'de oldukça rahat bir sürgün hayatı yaşayan İsmet Bey, asılsız bir jurnal neticesi cezalandırıldığını düşündüğü için II. Abdülhamit'e sunulmak üzere manzum bir arıza kaleme almıştır. Ancak bu girişiminden bir sonuç çıkmamış ve İsmet Bey 28 Eylül 1904 tarihinde cezasını tamamlayarak tahliye olmuştur.

Anahtar sözcükler: Müstecabizâde İsmet Bey, Midilli, Meşrutiyet.

ABSTRACT

Müstecabizade İsmet who was an journalist, intellectual and men of letter in the Abdülhamit the Second and Constitutional Era supported Jön Türk movement like many intellectuals in these period punished by İstanbul Murder Court as "Kalabentlik" for three years in 1901. In the beginning Bodrum was chosen as a deportation place but this place was changed as Midilli later. Müstecabizade İsmet lived very comfortable life in Midilli and he wrote a "ariza" to represent Abdülhamit the Second because he thought that he was punished with untruthful denounce. His efforts was unsuccessful and he was released in 28 September 1904.

Key words: Müstecabizâde İsmet Bey, Midilli, Meşrutiyet.

II. Abdülhamit ve Meşrutiyet döneminin önemli edebiyatçı, gazeteci ve aydınlarından biri de Müstecabizâde İsmet Bey'dir. Müstecabizâde İsmet Bey'in asıl adı Mehmet İsmet'tir¹. Ancak mensup olduğu ailenin adını alarak Müstecabizâde İsmet şeklinde meşhur olmuştur².

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, (agazel@aku.edu.tr)

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *DH.SAİD*, 183/39.

² Suud Yavsi, "Müstecabizade İsmet", *Kaynak*, Sayı: 102-103, 19 Temmuz 1941, s. 531.

Karesi Vilayeti'ne bağlı Balya Kazası'nın Müstecab Köyü'nden göç ederek Balıkesir'e yerleşen Mehmet Efendi'nin torunu ve Karesi İcra memurlarından Mehmet Ali Bey'in oğlu olan³ İsmet Bey Balıkesir'de doğmuştur. Doğum tarihi konusunda ise farklı tarihler verilmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Sicill-i Ahval kaydına göre 1872-73 (H 1289) yılında Balıkesir'de doğmuştur⁴. İsmet Bey'in özel evrakına sahip olan İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya göre ise doğum tarihi 1868-69 (1285)'dir⁵. İsmet Bey'in yakın dostlarından Suud Yavısı⁶ ile Mahmut Kemal İnal da 1285 (1868-69) tarihini tekrarlamaktadır⁷. Ömer Faruk Huyugüzel sicil kayıtlarına riayetle İsmet Bey'in doğum tarihini 1872 olarak kabul etmektedir⁸. Müstecabizâde İsmet Bey hakkında en detaylı araştırmayı yapan Mustafa Özsarı ise İsmet Bey'in doğum tarihi olarak 1868 yılını kabul etmenin daha akla yatkın olduğu kanaatinde⁹. İsmet Beyle beraber tutuklanan Yunus Nadi Bey 1926 yılında yazdığı hatıralarında İsmet Bey'in hapisanede 32 yaşında olduğunu söylediğini belirtmektedir¹⁰. İsmet Bey 1901 yılı içinde tutuklandığına göre İsmet Bey'in doğum tarihinin 1868 veya 1869 olması gerekmektedir.

İlk ve orta öğrenimini Balıkesir'de tamamlayan İsmet Bey 1886 yılında eğitim-öğretime başlayan Karesi İdadisi'nin ilk kayıt yaptıran öğrencisidir¹¹. İdadiden 1891 yılında mezun olarak aynı yıl Mekteb-i Hukuk-ı Şahane'ye kaydolmuştur. Buradan 1897'de mezun olan İsmet Bey öğrenciliği sırasında Arapça, Farsça ve Fransızcasını da iletmiştir. Bunun yanında *Mektep*, *Maarif*, *Hazine-i Fünun* ve *Malumat* gibi dergilerde yazı ve şiirleri yayımlanmıştır¹². Ayrıca *İkdam* ve *Sabah* gazetelerinde de muharrirlik yapmıştır¹³.

1897'de Hukuk Mektebi'ni bitirdikten 1901 yılında Midilli'ye sürgüne gönderilene kadar İsmet Bey'in İstanbul'da ne işle meşgul olduğu konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Bazı kaynaklara göre tarihi belli olmamakla beraber Harbiye Nezareti'nin jurnal kısmında katip olarak çalışmıştır¹⁴. Uzunçarşılı'ya göre ise II. Abdülhamit'in yaverlerinden serhafiye olarak bilinen Ahmet

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşahiri*, Hazırlayan: Mehmet Sarı-Ahmet Karaman, Balıkesir 1999, s. 108; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Ankara 1988, s. 717.

⁴ BOA, *DH.SAİD*, 183/39.

⁵ Uzunçarşılı, *age.*, 108.

⁶ Yavısı, *agm.*, s. 531.

⁷ İnal, *age.*, s. 717.

⁸ Ömer Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları: (1850-1950)*, Ankara, 2000, s. 286.

⁹ Mustafa Özsarı, *Müstecabizâde İsmet Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 2007, 27.

¹⁰ Yunus Nadi, "Siyasi Hatıralar", *Haftada Bir Gün*, Sayı: 4, 21 Teşrin-i Evvel 1926, s. 3.

¹¹ Uzunçarşılı, *age.*, s. 109.

¹² Özsarı, *Müstecabizâde İsmet Hayatı ve Eserleri*, s. 32.

¹³ Uzunçarşılı, *age.*, s. 109.

¹⁴ Özsarı, *Müstecabizâde İsmet Hayatı ve Eserleri*, s. 34.

Celaeddin Paşa'nın özel katipliğinde bulunmuştur¹⁵. Ancak Uzunçarşılı bu konuda bir tarih vermemektedir.

İsmet Bey Jöntürk ve İttihatçılarla temas içinde olduğu gerekçesiyle 1901 yılında tutuklanarak mahkemeye sevk edilmiş ve neticede Bodrum Kalesi'nde 3 yıl kalebentliğe mahkum olmuştur. Ancak Aydın Valisi Kamil Paşa'nın araya girmesiyle sürgün yeri Midilli olarak değiştirilmiştir. 1904 yılı sonlarına doğru cezası biten İsmet Bey, Ayvalık'ta bulunan ablası Felek Hanım'ı ziyaret etmiştir. Ancak İsmet Bey'in Ayvalık'a gelmesi, teklif ettiği Karesi Tahrirat Müdürlüğü'nü kabul etmediği için arası açık olan Karesi Mutasarrıfı Ömer Ali Bey'i rahatsız etmiştir. Bunun üzerine İsmet Bey 1905 yılı başlarında daha rahat yaşayabileceğini düşündüğü ve kendisini takdir eden Kamil Paşa'nın da vali olduğu İzmir'e geçmiştir. Kamil Paşa'nın yardımıyla Reji Nezareti Umur-ı Hukukiye Müdürlüğü'ne tayin olunmuştur¹⁶. Bu görevde bir sene kalan¹⁷ İsmet Bey daha sonra Reji idaresinin avukatlığını yapmıştır. 1905 yılı Martı'nda Foça eşrafından Yunus Bey'in kızı Nabia Hanım'la evlenerek bir müddet Foça'da münzevî bir hayat sürmüştür ve Meşrutiyetin ilanına kadar burada ikamet etmiştir¹⁸. Bununla birlikte 1906 Temmuz'unda *Hizmet*'i yeniden çıkarmak istemiş, ancak gazete bir dizgi yanlışından dolayı kapatılmıştır¹⁹. Yeni bir cezaya çarptırılma endişesi taşıdığından olsa gerek, Meşrutiyetin ilanına kadar başka bir girişimine tesadüf edilmemektedir²⁰.

Meşrutiyetin ilanıyla İsmet Bey eski idare zamanında sürgün edilen bir çok kişi gibi önemli görevlere getirileceği ümidiyle Meşrutiyetin ilanından bir iki ay sonra İstanbul'a gitmiştir²¹. İstanbul'a geldiği sırada sadarete Kamil Paşa bulunmaktadır. İsmet Bey İzmir'de çok yardımını gördüğü Kamil Paşa'nın iktidarda olmasını fırsat bilerek sadarete bir istida vermiştir. 4 Aralık 1908

¹⁵ Uzunçarşılı, *age.*, s. 109.

¹⁶ Uzunçarşılı, *age.*, 115-116.

¹⁷ BOA., *DH.SAİD.* 183/39; Yavı, *agm.*, s. 543.

¹⁸ Huyugüzel İsmet Bey'in "*Rehber-i İttihat*" adlı kitabının önsözündeki "*19 Mayıs 1325 Foça-i Atik*" ifadesinden yola çıkarak en azından 1909 Mayısına kadar Foça'da kaldığını belirtiyorsa da, (Huyugüzel, *age.*, s. 288) bir işe yerleştirilmesi için Sadarete verdiği dilekçenin 4 Aralık 1908 tarihli olması onun en azından 1908 Aralığı'ndan önce İstanbul'a geldiğini göstermektedir.

¹⁹ II. Abdülhamit'in tahta çıkması ile ilgili bir kutlama yazısında "culûs-ı meymenet-menus" yazılması gerekirken "culûs-ı meymenet-meyus" yazılması derginin kapatılmasına neden olmuştur. Hatanın dizgiden kaynaklandığı anlaşılınca İsmet Bey ve arkadaşlarına herhangi bir ceza verilmemiştir. Bkz. Erhan Tuna, *Bir Osmanlı Vatandaşlık Dersi Olan Rehber-i İttihat Çerçevesinde 2. Meşrutiyet Döneminde Vatandaşlık Eğitimi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2008, s. 34-35.

²⁰ Huyugüzel, *age.*, s. 288.

²¹ Yavı, *agm.*, s. 545.

tarhinde sadarete verdiği istidada, on iki sene önce yüksek tahsilini tamamladığını, matbuattaki yazılarıyla memlekete hizmet ettiğini, ancak sekiz sene önce hakkında verilen bir jurnal ile Beşiktaş Karakolu'na götürüldüğünü, daha sonra sırasıyla Zabtiye Tevkifhanesi'ni, Hapishane-yi Umumi'yi, İzmir Hapishanesi'ni ve Midilli Kalesi'ni senelerce dolaştığını ve en sonunda İzmir'de ikamete mecbur edildiğini ve bu felaketli günlerinde maddi olarak zor duruma düştüğünü belirttikten sonra Meclis-i Ayan Başkitabeti'ne, orası olmadığı takdirde mağduriyetini giderecek bir işe yerleştirilmesini talep etmiřtir²².

İsmet Bey, bu müracaatından yaklaşık bir ay sonra, Kamil Paşa'nın yönlendirmesiyle olsa gerek, Dahiliye Nezareti'ne başvurarak Meclis-i Mebusan Aklam Müdüriyeti'ne atanmak istediğini bildirmiştir. Dahiliye Nezareti konuyu 12 Ocak 1909 tarihinde Meclis-i Mebusan Riyaseti'ne yazmıştır. Dahiliye Nezaretince yazılan yazıda, İsmet Bey'in nezaretlerinden Meclis-i Mebusan Aklam Müdüriyeti'ne atanma talebinde bulunduğu, kendisinin ehliyet ve liyakatinin yeterli olduğu hatta birçok mebusun da bu konuda hemfikir olduğu belirtildikten sonra adı geçen kişinin atama yetkisinin Meclis-i Mebusan Başkanlığı'nda olduğu ifade edilmiřtir²³.

Ancak İsmet Bey Meclis-i Mebusan'daki bu göreve tayin edilmemiştir. Zira İsmet Bey'i destekleyen Kamil Paşa'nın ikinci Meşrutiyet'in hakim gücü olan ve Meclis-i Mebusan'da da büyük bir desteğe sahip olan İttihatlarla arası iyi değildi. Nitekim İsmet Bey'in talebinden bir ay sonra 13 Ocak 1909 tarihinde Kamil Paşa hakkında Mecliste güvensizlik oyu verilmiş, bunun zerine Kamil Paşa sadarettten istifa etmiştir. Dolayısıyla Kamil Paşa İsmet Bey'e münasip bir görev verecekken iktidardan düşmüştür. İsmet Bey dönemin İttihat liderlerinden ise gerekli yakınlığı görememiş ve teklif edilen Anadolu Vilayeti Heyet-i Teftişiye Kitabeti ve Kütahya Mutasarrıflığı gibi görevleri de kabul etmemiřtir²⁴.

Bu arada İsmet Bey 1901 yılında tutuklandığı sırada el konulan evrakının ve kitaplarının peşine düşmüştür. 1909 şubatı'nda Zabtiye Nezareti'ne bir istida vererek kitaplarının kendine teslim edilmesini istemiřtir²⁵. Bunun zerine Zabtiye Nezareti'nce yapılan tahkikat sonunda İsmet Bey'e ait kitap ve evraka ait bir kayda tesadüf edilememiştir. Ancak depoda rastlanan kapağı kırık bir sandığın kendisine ait olduğunu beyan etmesi üzerine, belirtilen sandık İsmet Bey'e verilmiştir. İsmet Bey yaptığı inceleme sonunda bazı kitaplarının eksik olduğunu

²² BOA, DH.MKT., 2673/81.

²³ BOA, DH.MKT., 2705/41.

²⁴ Uzunçarşılı, *age.*, s. 117.

²⁵ BOA, DH.MKT., 2754/81; BOA, DH.MKT., 2760/6.

belirlemiştir. Bunun üzerine ya kitaplarının temin edilmesini, ya da bedellerinin ödenmesini talep etmiştir. Bu talep üzerine tekrar yapılan araştırmada eksik kitaplar yine bulunamamıştır²⁶. Bu kitapların bedellerinin ödenip ödenmediği konusunda ise bir bilgiye rastlayamadık. Ancak zaruret ve ihtiyacından dolayı yardım isteyen İsmet Bey'e padişah tarafından 29 Mart 1909 tarihinde 1500 kuruş yardım yapılmıştır²⁷.

İsmet Bey, 31 Mart Vakası'ndan beş on gün sonra İzmir'e dönmüştür²⁸. İzmir'e döndükten sonra geçim sıkıntısına düşen İsmet Bey, hukuk mektebinden arkadaşı olan Adliye Nazırı Necmeddin Molla'nın yardımıyla²⁹ 8 Eylül 1909 tarihinde İzmir İstinaf Hukuk Mahkemesi azalığına tayin edilmiştir³⁰. Bu görevde dört buçuk yıl kalan İsmet Bey, 1914'de istifa ederek avukatlık yapmaya başlamıştır. Ancak o sıralarda I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine avukatlıktan gerekli menfaati elde edememiştir³¹.

İsmet Bey, avukatlığın yanında 29 Mayıs 1914 tarihinde 15 günde bir çıkacak olan *Hıyaban* adlı edebi ve ilmi bir dergi de çıkarmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlaması derginin hayatını da etkilemiş ve beş sayı çıkabilen derginin yayın hayatı 1 Temmuz 1914 tarihinde sona ermiştir³².

İsmet Bey, 21 Mayıs 1916 tarihinde bir maden arama ruhsatnamesinden hisse devralmıştır. Mehmed Niyazi, Kıbrıslızâde Mustafa Nuri ve Lütfi Beyler 31 Ağustos 1915 tarihinde Milas Kazası Kerme Nahiyesi'nin Kalem Karyesi mahallinde maden araştırma ruhsatnamesi almışlardı. 21 Mayıs 1916 tarihinde Mehmet Niyazi Bey, sahip olduğu yüzde kırk hissenin yirmi iki buçukunu Kadızâde İbrahim Refik Bey'e, yedi buçuk hissesini Müstecabizâde İsmet Bey'e, Mustafa Nuri Efendi de yüzde on beş hissesinin yedi buçuk hissesini İsmet Bey'e ve yedi buçuk hissesini Zeytunizâde Remzi Beylere devretmişlerdir³³. Ancak bu maden imtiyazının İsmet Bey'in maddi sıkıntısına bir çare olmadığı anlaşılmaktadır. Zira geçim sıkıntısından dolayı İsmet Bey tekrar memuriyete

²⁶ BOA., ZD., 330/141; BOA, ZD. 330/118.

²⁷ BOA, BOE, 3524-264277

²⁸ Yavısı, *agm.*, s. 546.

²⁹ Uzunçarşılı, *age.*, s. 117; Yavısı, *agm.*, s. 546.

³⁰ 26 Eylül 1909 ve 9 Ekim 1909 tarihleri arasında İzmir İstinaf Müdde-i Umumi vekaletinde de bulunmuştur. BOA., DH.SAİD., 183/39.

³¹ Huyugüzel, *age.*, s. 288.

³² Dergi hakkında geniş bilgi için bkz. Hüsrev Akın, "II. Meşrutiyet Döneminde Kısa Ömürlü Bir Dergi: Hıyâbân", *Turkish Studies*, Cilt: 5, Kış 2010, s. 709-720.

³³ BOA., MV., 202/15.

dönmek zorunda kalmış ve teklif edilen Isparta İstinaf Müdde-i Umumiliği'ni kabul etmiştir. 1917 senesinde Isparta'da zatürreden vefat etmiştir³⁴.

İsmet Bey'in Midilli Sürgünü

Müstecabizâde İsmet Bey II. Abdülhamit döneminde zamanın bir çok aydını gibi hürriyetçi fikirlere sahip olmuş ve Jöntürkler ve İttihat ve Terakki mensuplarıyla temas içinde olmuştur. Ancak bu tavrı yine bir çok kişi gibi sürgüne gönderilmesine neden olmuştur.

1897 yılında Hukuk Mektebi'ni bitirdikten 1901'de Midilli'ye sürgüne gönderilene kadar İsmet Bey'in İstanbul'da ne işle meşgul olduğu konusunda net bilgi bulunmamaktadır. Bazı kaynaklarda tarihi belli olmamakla beraber, Harbiye Nezaret'i'nin Jurnal kısmında katip olarak çalıştığı belirtilmektedir³⁵. Uzunçarşılı'ya göre ise II. Abdülhamit'in yaverlerinden ser-hafiye olarak bilinen Ahmet Celaleddin Paşa'nın özel katipliğinde bulunmuştur³⁶. Ancak Uzunçarşılı bu konuda bir tarih vermemektedir.

Osmanlı Arşiv kayıtlarına göre, İsmet Bey 12 Aralık 1899 tarihinde Kıbrıs'a gitmek için mürur tezkeresi talep etmiştir. Ancak Kıbrıs'a gidip gitmediği, gittiyse ne maksatla gittiği ve ne kadar kaldığı hakkında bilgi bulunmamaktadır³⁷.

Müstecabizâde İsmet Bey 1901 yılında Midilli'ye sürgüne gönderilmiştir. Sürgüne gönderilme gerekçesi net değildir. Sicil kaydında "*317 tarihinde idare-i sabıka aleyhine teşekkül eden cemiyata iştirakinden dolayı*"³⁸ sürgüne gönderildiği ifade edilmekte ve açık bir gerekçe belirtilmemektedir.

İsmet Bey'in sürgüne gönderilmesi ile ilgili olarak iki sebep öne sürülmüştür. İlki Ebuzziya Tevfik ile mektuplaşmasıdır. Uzunçarşılı'nın verdiği bilgilere göre, İsmet Bey Jöntürklerle temasları ve özellikle Konya'da sürgünde bulunan Ebuzziya Tevfik ile mektuplaşması yüzünden 1319 Ramazan'ında (Aralık 1901-Ocak 1902) iftar için saraya çağrılarak İttihatçılarla ilişkisini kesmesi konusunda nazikçe uyarılmıştır. Ancak saraya verilen bir jurnalde Ebuzziya

³⁴ Uzunçarşılı, *age.*, 117-119; Huyugüzel, *age.*, s. 288; Yavısı, *agm.*, s. 553.

³⁵ Özseri, *Müstecabizâde İsmet Hayatı ve Eserleri*, s. 34.

³⁶ Uzunçarşılı, *age.*, 109.

³⁷ BOA., *DH.MKT.*, 2283/124.

³⁸ BOA, *DH.SAİD*, 183/39.

Tevfik ile mektuplaşmasının devam ettiğinin ihbar edilmesi üzerine evi basılarak tutuklanmıştır³⁹.

İkinci sebep ise İngilizlerin Transval Savaşı'nda Boerlere karşı kazandığı zaferi tebrik için İngiliz Elçiliğine giden heyet içinde İsmet Bey'in de bulunmuş olmasıdır⁴⁰. Ancak İsmail Kemal ve Hüseyin Siret'in başı çektiği bir kısım İttihat ve Terakki mensubunun 1899 Kasımında İngiliz Elçiliğine takdim ettikleri tebrik metninde İsmet Bey ve sürgün arkadaşlarının ismi bulunmamaktadır⁴¹.

Neticede saray tarafından ikaz edilmesinden birkaç gün sonra İsmet Bey'in Çağaloğlu'nda Mekteb-i Hukuk sokağındaki evine güvenlik kuvvetlerince alaturka saat dokuzda baskın düzenlenmiştir. İsmet Bey'in evde olmaması üzerine kapıyı kız kardeşi Faika Hanım açmıştır. İsmet Bey de Sirkeci'de yakalanarak evine getirilmiştir. İsmet Bey ilk sorgusu yapıldıktan sonra Taşkışla'ya sonrada Beşiktaş'ta Hasan Paşa Karakolu'na naklolunmuştur. Karakolda kimse ile görüştürülmeyen İsmet Bey, ancak birkaç defa kız kardeşi Faika Hanım ile görüşebilmiştir. Bu ziyarette kız kardeşinden sadece yorgan istemiştir⁴².

Yunus Nadi, 1926 yılında Cumhuriyet'in eki *Haftada Bir Gün*'de İsmet Bey ve diğerleriyle beraber geçirdiği hapisane günlerine ait hatıralarını yayınlamıştır. Yunus Nadi, İsmet Bey ve diğer tutuklularla ilk karşılaşmasını şöyle anlatır:

“-Süreyya sen de mi?
-Nuri merhaba yahu!
-Hazret-i İsmet, bu ne hal?
Bir curcuna bir sarmaş dolaş ki sormayın. Polisler iki de bir:
-Efendiler rahat olun, azıcık biz de kestireceğiz” diyorlardı⁴³.

Yunus Nadi anılarında, Hasan Paşa Karakolu'nda iken muhtemel sürgün yerleri hakkında muhabbet ederken Müstecabizâde İsmet'in devamlı surette “*Hısn-ı Mansur'dan ne haber*” ifadesiyle sıcak aşlarına soğuk su kattığını yazmakta ve şöyle devam etmektedir: “*Onun tecrübesi ve bilgisi bizden fazla*

³⁹ Bu uyarı üzerine gözetim altına alındığını düşünen İsmet Bey kendisi için tehlikeli olabilecek evrakları yok etmiştir. Ancak Ebüzziya Tevfik'in mektubunu yırtmak istememiştir. Uzunçarşılı, *age.*, s. 109-110.

⁴⁰ Uzunçarşılı, *age.*, s. 110; Hüseyin Cahit, bu mektubu saraya Abdullah Zühtü'nün jurnallediğini iddia etmektedir. Bkz. Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebiyat Anıları*, Basıma Hazırlayan: Rauf Mutluay, İstanbul 1975, s. 133.

⁴¹ M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihad Ve Terakki Cemiyeti ve Jöntürklük*, 1, İstanbul, s. 573-575; Huyugüzel, *age.*, 287.

⁴² Uzunçarşılı, *age.*, 110.

⁴³ Yunus Nadi, “Siyasi Hatıralar”, *Haftada Bir Gün*, Sayı: 3, 14 Teşrin-i Evvel 1926, s. 7.

olduğu için akbetimizi düşündükçe hep Hısn-ı Mansur Kazası'nda karar kılar. Onun zan ve tahminine göre hepimizi birer tahrirat katipliği ile şark vilayetleri kazalarının en berbatlarına dağıtmaları ihtimali galip idi. Ayrıca Yunus Nadi, tutuklular arasında en yaşlı kişinin İsmet Bey olduğunu ve o zaman 32 yaşında bulunduğunu ifade etmektedir. Yunus Nadi, İsmet Bey'in hapisshanede kaldıkları müddetçe 32 yaşını geçmeye bir türlü razı olmadığını da kaydeder.⁴⁴

Hasan Paşa Karakolu'nda tutuklu buldukları süre içinde Yunus Nadi ile beraber İsmet Bey, Padişaha verilmek üzere bir arzuhale hazırlamışlardır. Arzuhallerinde bir entrikaya kurban olduklarını iddia ederek "müfteri" ile beraber mahkemede yargılanmaları halinde gerçeğin ortaya çıkacağını, aksi takdirde haklarında yapılacak her muamelenin "zulm ve gadr" olacağını ifade etmişlerdir. Yunus Nadi'nin "bir istirhamnameden ziyade çok canlı bir ithamnameye" benzettiği arzuhali Padişaha iletmek üzere Hasan Paşa'ya vermişlerdir. Hasan Paşa da verdiği cevapta arzuhali takdim edeceğini ve padişahın adaletinden de emin olmaları gerektiğini söylemiştir.⁴⁵

Hasan Paşa Karakolu'nda 57 gün tutuklu kalan İsmet ve arkadaşları Zabtiye Tevkifhanesi'ne nakledilmiştir. Yunus Nadi Zabtiye Tevkifhanesi günlerini şöyle anlatır: "İbrahim Süreyya'nın, Nuri Aziz'in, Alber Ferit'in evlerinden yemekler geliyor, bunlara tevkifhanede bizzat kendimizin ihzar ettiklerimizi de ilave ederek yiyorduk. İhzarı kolay olarak tevkifhaneden tahsil etmiş olduğumuz yemeklerden fasulye pilakisi ile çalbir pişirmekte adeta üstad olmuş idik. Bu işte Müstecabizâde İsmet merhum pirimiz ve üstadımız idi"⁴⁶.

Zabtiye Tevkifhanesi'ne nakledildikten 2-3 gün sonra bir ikindi vakti Adliyyeye götürülerek cinayet mahkemesi huzuruna çıkarılmışlardır. İki sayfalık ithamnameyi okuyan İsmet Bey'in ilk tepkisi "Yahu bu kadar yazacak ne bulmuşlar?" olmuştur.⁴⁷

Bu arada İsmet ve Yunus Nadi Beyler, Hasan Paşa Karakolu'nda verdikleri arzuhale ek olarak Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa'ya bir telgraf göndermişlerdir. Bu telgraflarında, bir iftiraya kurban gittiklerini, daha önce verdikleri arzuhale kendileriyle beraber haklarında asılsız jurnal verenlerin de yargılanması gerektiğini belirttiklerini, ancak kendileri mahkeme önüne çıkarıldıkları halde Bedirhânî Sami Bey'in mahkemeye sevk edilmediğini, bu nedenle adı geçen müfterinin de tevkif edilmesini istemişlerdir. İsmet ve Yunus Nadi Beylerin bu

⁴⁴ Yunus Nadi, "Siyasi Hatıralar", *Haftada Bir Gün*, Sayı: 4, 21 Teşrin-i Evvel 1926, s. 3.

⁴⁵ Yunus Nadi, "Siyasi Hatıralar", *Haftada Bir Gün*, Sayı: 4, 21 Teşrin-i Evvel 1926, s. 3.

⁴⁶ Yunus Nadi, "Siyasi Hatıralar", *Haftada Bir Gün*, Sayı: 5, 28 Teşrin-i Evvel 1926, s. 3.

⁴⁷ Yunus Nadi, "Siyasi Hatıralar", *Haftada Bir Gün*, Sayı: 5, 28 Teşrin-i Evvel 1926, s. 7.

talepleri karşılıksız kalmamış ve kısa bir süre sonra Bedirhânî Sami Bey tutuklanarak Zabtiye Tevkifhanesi'ne getirilmiştir. İsmet Bey kendisine, “*nasıl oldu da senin gibi şerefli bir casus tevkifata düşebildi*” diye sorunca o da “*Adliyeden çağırıldılar. Vesikamı gösterdim. Onu elimden alarak beni buraya gönderdiler*” demiştir. Sami Bey, İsmet Bey'e kendileri nasıl isterlerse öyle davranacağını ve gerekirse bütün sorumluluğu üzerine alabileceğini söylemiştir. Gerçekten de Sami Bey, mahkemede verdiği jurnallerin asılsız olduğunu kabul etmiştir. Bu itiraf İsmet Bey ve arkadaşlarını mahkumiyetten kurtaramamış ise de kendisinin onlardan daha fazla ceza almasına neden olmuştur.⁴⁸

Neticede İsmet Bey ve arkadaşları İstanbul Cinayet Mahkemesi'nce⁴⁹ üç sene⁵⁰ müddetle Bodrum'da kalebentliğe mahkum edilmiş⁵¹ ve Nisan ayının ilk haftası Hapishane-i Umumi'ye sevk edilmişlerdir⁵².

İsmet Bey'in ne zaman tutuklandığı konusunda farklı bilgiler bulunmaktadır. Uzunçarşılı İsmet Bey'in 1319 Ramazan'ında (Aralık 1901-Ocak 1902) iftar için saraya çağrılarak İttihatçılarla ilişkisini kesmesi konusunda nazikçe uyarıldığını ve ancak daha sonra saraya verilen bir jurnalde Ebüzziya Tevfik ile mektuplaşmasının devam ettiğinin ihbar edilmesi üzerine evinin basılarak tutuklandığını yazmakta⁵³ ve birçok eserde de bu bilgi dikkate alınmaktadır. Ancak Osmanlı Arşiv kayıtlarına göre, İsmet Bey'in 28 Eylül 1904 tarihinde tahliye olduğu⁵⁴ dikkate alınca Uzunçarşılı'nın verdiği bu bilgiye şüpheyle yaklaşmak gerekmektedir. Zira Uzunçarşılı'nın verdiği bilgiyi dikkate alacak olursak 1902 yılı içinde hüküm giymesi ve 1905 yılında da cezasını tamamlaması gerekmektedir. İsmet Bey'le beraber yargılanan ve birlikte Midilli'ye sürgüne giden Yunus Nadi'nin anılarına göre Yunus Nadi ve İsmet Bey 1901 Ocak'ında tutuklanmışlar, 57 gün mahkemeye çıkmayı beklemişler, Nisan ayında mahkemeye çıkarılmışlardır⁵⁵. Yaklaşık iki ay da mahkeme sürdüğüne⁵⁶ göre 1901

⁴⁸ Yunus Nadi, “Siyasi Hatıralar”, *Haftada Bir Gün*, Sayı: 6, 4 Teşrin-i Sani 1926, s. 3.

⁴⁹ Siyasi suçluların cinayet mahkemesinde yargılanmaları bilinçli bir uygulamaydı. Zira bu şekilde siyasi suçluların adi suçlular olarak nitelendirilerek bu kimselerin kaçak olarak buldukları ülkelerden çıkarılmaları sağlanmak isteniyordu. M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul, 1966, s. 127.

⁵⁰ Kaynaklarda İsmet Bey ve arkadaşlarının kalebentlik süresi farklı verilmiştir. Uzunçarşılı ve İnal kalebentlik süresini 5 yıl olarak verirken, hem sicil kaydında (*BOA., DH.SAİD.183/39.*) hem de Osmanlı Arşivi'ndeki resmi belgelerde kalebentlik süresinin 3 yıl olduğu net bir şekilde belirtilmiştir.

⁵¹ Uzunçarşılı, *age.*, s. 110.

⁵² Yunus Nadi, “Siyasi Hatıralar”, *Haftada Bir Gün*, Sayı: 9, 25 Teşrin-i Sani 1926, s. 4.

⁵³ Uzunçarşılı, *age.*, s. 110.

⁵⁴ *BOA., DH.MKT. 918/8.*

⁵⁵ Pelin Böke, “Yunus Nadi'nin Hapishane Anıları”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 45, Eylül 1997, s. 12.

yılı ortalarında veya sonlarına doğru İstanbul'dan ayrılmış olmaları gerekmektedir.

İsmet Bey'in sürgün arkadaşları da kaynaklara farklı yansımıştır. Uzunçarşılı, İsmet Bey'in üç arkadaşını Yunus Nadi, Nuri İzzet ve Remzi Beyler olarak verirken⁵⁷, Suud Yavısı, Yunus Nadi, Bursa'da kitapçılık ile meşgul olan Agah Bey olduğunu, üçüncü ismi ise hatırlayamadığını belirtmektedir⁵⁸. Bezmi Nusret Kaygusuz ise Yunus Nadi ile İsmail Safa olduğunu belirtir⁵⁹. Arşiv belgelerine göre ise Yunus Nadi, Nuri ve Remzi Beylerdir⁶⁰. Serbest kaldıkları tarihte ise İsmet Bey ile beraber Yunus Nadi ve Nuri Beylerin ismi zikredilmektedir⁶¹.

İsmet Bey ve arkadaşları sürgün yerleri olan Bodrum'du, ancak İsmet Bey'in ricası ve Aydın Valisi Kamil Paşa'nın Mabeyne yaptığı müracaatla sürgün yerleri Midilli olarak değiştirilmiştir⁶².

İsmet Bey, Midilli'de oldukça rahat bir sürgün hayatı geçirmiştir. Midilli'de serbestçe gezerek adanın eşrafı ile tanışmıştır. Bu rahatlıkta, Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi Abidin Paşa⁶³ Midilli Mutasarrıfı Ali Galip Paşa⁶⁴ ve yakın dostu Suud Yavısı'nın Midilli Sancak İdaresi Meclisi Başkatibi olan dayısı Mehmet Arif Bey'in önemli katkıları olmuştur.

İsmet Bey, Midilli'de içine kapanarak nispeten edebiyattan ve basın hayatından uzak bir hayat sürmüştür⁶⁵. Bununla birlikte tamamen de boş

⁵⁶ Uzunçarşılı, *age.*, s. 110-111.

⁵⁷ Uzunçarşılı, *age.*, s. 111.

⁵⁸ Yavısı, *agm.*, s. 541.

⁵⁹ İsmail Safa Dahiliye Nezareti'nin 29 Nisan 1900 tarihli yazısı üzerine aynı yıl 2500 kuruş maaşla sürgüne gönderilmiştir. Ancak sürgün yeri Bodrum değil, Sivas'tır. Bir daha da İstanbul'a dönemeyen İsmail Safa, 24 Mart 1901 tarihinde Sivas'ta ölmüştür. Bkz. Ayşegül Uyar, *Tanzimat Sonrasında Sürgün Edebiyatı (1870-1908)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2009, s. 125-128.

⁶⁰ BOA., *DH.MKT.*, 722/66.

⁶¹ BOA., *DH.MKT.* 918/ 8. İsmet Bey hapis arkadaşları için

Refikimdir üç şab-ı irfanmaâsir

Bu mihnetde anlar dahi müşterektir

demektedir. Bkz. Yavısı, *agm.*, s. 541.

⁶² Uzunçarşılı, *age.*, s. 110-111.

⁶³ Uzunçarşılı, *age.*, s. 115; İnal, *age.*, s. 718.

⁶⁴ Yavısı, *agm.*, s. 542.

⁶⁵ İsmet Bey cezasının bitmesinden yaklaşık on beş gün önce yakın dostu Suud Bey'e yazdığı mektupta ruhî durumunu şöyle anlatmıştır: "*Bir iki vicdansızın tesvilât-ı menfaat-cûyânesi yüzünden bundan üç sene evvel düçâr olduğum felaket, kuvve-i maneviyemi dehşetli surette*

durmamış ve Ömer Hayyam'ın rubailerini çevirmiştir. Bunun yanında bazı dostlarının kendisine gönderdiği şiirleri tashih etmiş ve Midillili genç sanatçılara yardımcı olmuştur⁶⁶.

İsmet Bey'in sürgünde maddi olarak sıkıntıya düştüğü anlaşılmaktadır. Zira İsmet Bey, arkadaşları Yunus Nadi, Nuri ve Remzi Beylerle beraber cezalarını tamamlamalarına bir buçuk sene kala 1903 yılında Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisine başvurarak "*şiddet-i ihtiyaçlarına binaen*" bazı mahkumlara tahsis olunan beşer kuruluş yevmiye tahsisinden yararlanmak istemişlerdir. Bunun üzerine vilayet tarafından Adliye Nezareti'ne yazı yazılarak mahkumların talepleri iletilmiştir. Adliye Nezareti'nden gelen cevapta kalebentlerden bir kısmına Dahiliye Nezareti "*tertibinden*" yevmiye verilmekte olduğu belirtilerek Dahiliye Nezareti'ne başvurulması istenmiştir. Bunun üzerine konu vilayet tarafından Dahiliye Nezareti'ne yazılmıştır⁶⁷. Neticede mesele 1 Haziran 1903 tarihinde Şura-yı Devlet Maliye Dairesi'ne havale edilmiştir. Maliye Dairesi'nde 9 Temmuz 1903 tarihinde yapılan müzakerede "*kalebentlik hapis ve nefyi şamil*" bir ceza olduğu için adı geçen kişilere tayinden başka bir şey verilmesinin kanunen mümkün olmadığına karar verilmiş⁶⁸ ve böylece İsmet Bey arkadaşlarının yevmiye talepleri olumsuz olarak neticelenmiştir.

Bunun yanında İsmet Bey, asılsız bir jurnal neticesi haksız yere sürgüne gönderildiğini savunmuş ve adada bulunduğu sırada bunu sık sık dile getirmiştir. Zira Cezayir-i Bahri-i Sefid Valisi Abidin Paşa'ya verdiği manzum şikayetnamede,

Hudâdır bu da'vâda âdil-i güvâhım
Nedir bilmedim ben ki hâlâ günâhım
Ne ettiyse etti gidip ehl-i tezvîr
Zuhur etti ondan bu suzişle takdîr

diyerek haksız yere sürgüne gönderildiğini ima etmiştir⁶⁹. Yine Abidin Paşa'ya sunduğu halini anlatan ikinci arizada da suçunun ne olduğunu tam olarak bilmediğini şu şekilde ifade etmiştir:

tezeliüle uğratmış, tab'ında esasen mevcut olan bîkararlığı son dereceye getirmiş olduğundan...", Yavısı, *agm.*, s. 534-535; Uzunçarşılı, *age.*, s. 123.

⁶⁶ Özşarı, *Müstecabizâde İsmet Hayatı ve Eserleri*, s. 41; Uzunçarşılı, *age.*, s. 111.

⁶⁷ BOA., *DH.MKT.*, 722/66.

⁶⁸ BOA., *BEO*, 2115-158614.

⁶⁹ Huyugüzel, *age.*, s. 287; Uzunçarşılı, *age.*, s. 112.

Tasavvur eyleyebilsem ne cürmüm olduğunu
 Hudâ bilir ki derim ben bu kahra şâyânım
 Gûlû-rübâ iki şahs-ı mel'anet eserin
 Fedâ-yı menfaati pâymâl-i hüsrânım

İsmet Bey, cezasının bitmesinden yaklaşık on beş gün önce yakın dostu Suud Bey'e yazdığı mektupta da "*Bir iki vicdansızın tesvilât-ı menfaat-cûyânesi yüzünden bundan üç sene evvel dûcâr olduğum felaket*" diyerek iftiraya kurban ettiğini tekrarlamıştır⁷⁰.

İsmet Bey, sebepsiz yere ceza aldığını düşündüğü ve kendisine yapılan haksızlığın bir an önce giderilerek özgürlüğüne kavuşabilmek için çeşitli makamlara müracaatlarda bulunmuştur. 24 Ağustos 1903 tarihinde, Mehmet Nuri ve Yunus Nadi'yle birlikte sadrazama bir ariza sunarak yaklaşık iki sene önce bir iftira sebebiyle mahkemeye sevk edildiklerini, aleyhlerinde bulunanların yalan söyledikleri sabit olarak altışar sene ceza aldıklarını, buna rağmen kendilerinin üçer sene kalebentlikle cezalandırıldıklarını ifade ederek birçok hapisanede süründükten sonra Midilli kalesine gönderildiklerini ancak buna rağmen padişaha bağlılıklarına zerre kadar bir hanel gelmediğini belirtmişlerdir. Bir çok defa padişahın iltifatına mazhar olduklarını ve eğer padişahın kendilerinin böyle haksız yere mahkum edildiğini bilse derhal affedeceğini ifade ettikten sonra geriye kalan cezalarının affi için yazdıkları manzum arizanın padişaha takdim edilmesini talep etmişlerdir.

İsmet Bey arkadaşlarının padişaha sunulmasını istedikleri manzum arizaları şöyledir:

Atebe-i Âsmân-Mertebe-i Hazret-i Hilâfet-penâh-ı A'zamîye
 Ey vekîl-i Mustafâ ey sâye-i Perverdigâr

Ey mu'azzam hüsrev-i alî-tebâr u kâmkâr
 Sensin ol sultân-ı âdil kim yed-i i'câzımın
 Sende itmişdir kemâl-i san'atı Hak âşikâr
 Safha-i pîşâni-i bahtında devlet-i sermedî
 Cebhe-i nûrâni-i tahtında şevket-pâydar
 Hızr-ı tevfk-ı ezeldir reh-nümâ-yı himmetin
 Feyz-ı imdâd-ı nebîdir azm-i şâhânende yâr
 Mihr-i pür-envâr-ı adlindir ki kılmış âlemi
 Subh-ı cennetden güzel mihr-i felekden tâbdâr
 Bir hümâ-yı evc-i kudsîsin ki bâl-i re'fetin

⁷⁰ Yavsi, *agm.*, s. 534-535; Uzunçarşılı, *age.*, s. 123.

Şark u garba eylemiş ferş-i zılâli iktidâr
 Âstân-ı akdesindir kibletü'l-âmâl-i halk
 Bende-i dîrîne-i fermânberindir rûzgâr
 Senle ibrâz eylemiş timsâl-i nûrânîsini
 Adl ü dâdın şefkat ü rahmin Cenâb-ı Girdigâr
 Ey şehinşâh-ı mu'azzam mazhar-ı afv et bizi
 Tâzelensün tâ ki bir rûh-ı diğërle cism-i zâr
 Cân-fedâ-yı hâk-i pâ-yi akdesin biz kulların
 Marzi-i âlîye nâ-çespândan etdin ihtiyâr
 Uğradık bir iftirâ-yı cân-güdâza länemiz
 Rûzgârın sadme-i gadriyle oldı târmâr
 Kaç cülûs oldı geçirdik kûşe-i idbârda
 Giryeye-i ahzâna müstağrak garîb ü dil-fikâr
 Sîneler pür-gevher-i ümmîd ü istihâm u şevk
 Dîdeler afv-ı hümâyûna rehîm-i intizâr
 Bî-günâhız sârifiz billâh ma'dûruz ki biz
 Sermediyyen eyleriz kullukla arz-ı iftihâr
 Biz kimiz bir zerre-i mevhûme-i cev-v-i şuhûr
 Zât-ı pâkin en büyük hâkân-ı hûrşîd-iştihâr
 Hak seni devletde adle eylesün pîrâyesâz
 Âleme virdikçe revnak âftâb-ı şu'lebâr

Midilli Kalesi'nden Abd-i esdakları Mehmet Nuri, Midilli Kalesi'nden Abd-i esdakları Yunus Nadi, Midilli Kalesi'nden Abd-i esdakları Müstecabizâde İsmet⁷¹.

Arşiv kayıtlarında ve diğër kaynaklarda bu manzum arizaya padişahın naslı bir tepki verdiği konusunda bir bilgiye rastlayamadık. Ancak kesin olan İsmet Bey'in bu af girişiminden bir sonuç çıkmadığıdır.

Yevmiye ve af talepleri kabul edilmeyen İsmet Bey ve arkadaşları, 1 Eylül 1903 tarihinde sadarete hitaben bir ariza kaleme almışlardır. Arizalarında dünyada bir örneği görülmemiş şekilde iftiraya maruz kalarak üçer sene kalebentlik cezasına mahkum edildiklerini ve çok mağdur olduklarını belirttikten sonra "*sadaka-i ser-meali efser-şehinşahi kabilinden*" kendilerine bir miktar maaş tahsisıyla "*bir mevt-i muhakkaktan*" kurtulmak istediklerini ifade etmişlerdir.

⁷¹ BOA, YPRK. AZJ., 48/40. İsmet Bey affı için II. Abdülhamit'e bu manzum arizayı kaleme almışken II. Meşrutiyet Dönemi'nde ise dönemin siyasi konjonktürüne uygun olarak İzmir'de yayımlanan *İttihat* gazetesinde Abdülhamit'i hicveden iki kıta kaleme almıştır. Kıtalar için bkz. Mustafa Özsan, *Müstecabizâde İsmet Bütün Şiirleri*, İstanbul 2008, s. 49.

Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi de belirtilen kişilerin gerçekten açınacak bir durumda olduklarını ifade ederek 9 Eylül 1903 tarihinde konuyu sadarete yazmıştır. Sadareten 11 Eylül 1903 tarihinde gelen cevapta kalebentlere maaş tahsis edilemeyeceği belirtildikten sonra Şura-yı Devlet kararı gereği olarak sadece ekmeğe verilebileceği ifade edilmiş ve İsmet Bey ve arkadaşlarının talepleri reddedilmiştir⁷².

Maaş taleplerine de olumlu cevap alamayan İsmet Bey ve arkadaşları, Alber Ferit Efendi'yi emsal göstererek sürgünden kurtulmayı denemişlerdir. Cezayir-i Bahr-i Sefid Valiliğine başvurarak ve kendileriyle aynı suçtan dolayı mahkum olan Alber Ferit Efendi'nin⁷³ "*mazhar-ı aff-ı ali*" olduğunu belirtmişler ve kendilerinin de affedilmesini istemişlerdir. Bu istekleri vilayet tarafından 19 Ekim 1903 tarihli yazı ile sadarete iletilmiştir. Sadrazam Ferit Paşa da konuyu Dahiliye Nezareti'ne yazarak belirtilen kişilerin kalebentlik sebeplerini ve yapılacak muameleyi sormuştur. Dahiliye Nezareti'nden 2 Kasım 1903 tarihinde verilen cevapta, adı geçen kişilerin mahkeme tarafından mahkum edildikleri, bu nedenle Dahiliye Nezareti'nde bu kişilere ait bir evrak bulunmadığı bildirilmiştir⁷⁴. Kısaca İsmet Bey ve arkadaşlarının Alber Ferit Efendi'yi emsal göstererek yaptıkları af isteklerinden bir sonuç çıkmamıştır.

⁷² İsmet Bey ve arkadaşlarının arizaları şöyledir: "Maruz-ı çaker-i keminelidir, Mahiyeti piş-i erbab-ı ibtisarda tamamıyla vazıh ve müteayyin olan bir iftira-yı mahz yüzünden dünyada bir misli daha görülüp işitilmemiş vekayi-i garibe kabilinden olmak üzere üçer sene kalebentlik cezasına mahkumen buraya gönderildik iki seneye garip bir zamandan beri şu mağduriyet-i nâdide ve nâşinîde yüzünden çektiğimiz âlâm ve ızdırabat-ı maneviyeye lisan-ı beşerle gayr-i kabil-i arz ve tarif iken maişet hususunda buna inzımam eden mihen ve belaya masumen mahkumiyetimiz hasebiyle derya-yı gayret-i ilahiyeyi cidden huruşan edecek bir hale geldiğinden sadaka-i ser-meali efser-şehinşahi kabilinden olarak emsalimiz misüllü şehriye bir miktar maaş tahsisiyle bir mevt-i muhakkaktan tahlisimiz esbabının istikmaline merhamet ve inayet-i celile-i insaniyetpeverilerinin bi-dirîğ buyrulması müsterhamdır olbabda emrû ferman hazret-i veliyy-ül-emrindir. 19 Ağustos 1319, Mesud Remzi-Mehmet Nuri, Yunus Nadi-İsmet. BOA., DH. MKT., 776/52.

⁷³ 1878 yılında İstanbul'da doğan Alber Ferit Asio, 1901'de Mülkiye'yi bitirerek Ağustos 1901'de Bahriye Nezareti Tercüme Katipliği'ne tayin edilmiştir. Eylül 1902'de "*hükümet-i seniyye aleyhine teşkil olunan cemiyet-i fesadiye ile alakası bulunmak töhmetinden üç yıl kalebentliğe mahkum*" edilmiştir. Cezası bittikten sonra Eylül 1905'de Osmanlı Bankası Manastır Şubesi katipliğine tayin edilen Albert Efendi, 11. Meşrutiyet'in ilanından sonra Maliye Nezareti'ne 2. Mümeyyiz olarak atanmıştır. Eylül 1909'da nezaret adına Fransa'ya gönderilmiş ve orada "*Ecole Libre des Sciences Politiques*"in mali şubesini bitirerek Türkiye'ye dönmüş ve 4. Sınıf Maliye Müfettişliğine tayin edilmiştir. Şubat 1918'de sağlık nedenlerinden dolayı memuriyetten istifa etmiştir. Bkz. Mücellitoğlu Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, III, Ankara 1968-69, s. 897-898.

⁷⁴ BOA., DH.MKT., 789/21.

İsmet Bey'in arkadaşlarıyla beraber bir girişimi de Aydın Valisi Kâmil Paşa nezdinde olmuştur. İsmet Bey, Kâmil Paşa'ya hitaben 1901 Aralık veya 1902 Ocak'ında kendi durumunu arz eden manzum bir arıza yazmıştır. Bezmi Nusret'in "*tazallümkar bir kaside*" olarak adlandırdığı⁷⁵ arıza şöyledir:

Eyâ âsâf-ı bi-nazîr-i mükerrerem
Hidiv-i mekârim penâh-ı muazzam
Cenâb-ı Hüdâ çok muammer buyursun
Nice 'ıyd-ı idrâke mazhar buyursun
Eder arz-ı tebrîk dil-i hâlisâne
Nedir dinle lutfet bu muhrik-fesâne
Eder kalb-i zârımda ahzânı tecdîd
Beni ağlatır âlem-i şâd eden ıyd
Cihân hande-nâk oldu yekser safâdan
Felek pür-tanîn oldu aks-i nevâdan
Benim kaldı hâmûş-ı mihnet zebânım
Müneffes hayâtım mükedder cenânım
Bozuldu gülistân-ı ayş ü neşâtım
Hazan-dîde kalde gül-i inbisâtım
Esip sarsar-ı nâgehânî-i idbâr
Dıraht-ı amânî-i etti nigûn-sâr
Fezâ-yı emel döndü bir şure-zâra
Ağardı saçım düştü kar kûh-sâra
Mihen-bâri altında kaddim büküldü
Kırlıdı sübu-yı neşâtım döküldü
Dolar bezm-i ayşım artar melâlim
Gözümde akan hûn-ı gamla sikâlim
O mürgüm ki düşmüş cüdâ-âşinâdan
Kırlmış cenâhı sihâm-ı belâdan
Yetîmâne ağlar benimle berâber
Yemîn-i yesârımda durmuş emeller
Hüdâdır bu dâvada âdil güvâhım
Nedir bilmedim ben ki hâlâ günâhım
Fedâ dîn ü devlet yolunda revânım
Kadîmi duâ-hândır dûdmânım
Ne ettiyse etti gidip ehl-i tezvîr
Zuhûr etti andan bu sûzişli takdîr
Katarıyla geldi belâlar sitemler
Neler çektim gönlüm neler bunca demler

⁷⁵ Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir 1955, s. 22.

Zaman oldu ettim temenni memâtı
Dedim görmesin gözlerim kâinâtı
Çıkaydım bu mâtem-serâdan diyordum
Soraydım şu yolda Hüdâdan diyordum
Ki ey künh-i zât-ı nihân dîdelerden
Cemâl ü celâli mezâhirde rûşen
Muallak mı mevte husûlü necâtın
Ne muğlak meâli kitâb-ı hayâtın
Nedir bu avâlim niçindir bu hestî
Nedendir beşerde bu gaflet-perestî
Niçin eylemekte şümûm-ı belâya
Merâretle peymâne-i ayşî imlâ
Nedir tarha bâdî bu bezm-i harâbî
-ki hûn-ı ciğerdîr bakılsa şarabı
Nedendir meyân-ı beşerde muâdât
Kalır mı cihânda müebbet bu âdât
Niçin halk edersin niçin öldürürsün
Niçin ağlatırsın niçin güldürürsün
Ne agreb muammâ ne hayret-fezâ hâl
Beşer nefsinî bilmemekle bütün dâl
Olur mu cihân serâirden âgâhü
Daha kendini bilmeye bulmayan râh
Ne encâmı belli ne faslû'l-hitâbı
Bilen yok bu muğlak bu faci' kitâbı
Nedir üss-i hikmet bilen varsa sensin
Vücûd-ı âferîn sürûru hazensin
Bakardım bütün herze ahvâl-i dünya
Eser yok ne akl ü ne mantıktan aslâ
Düşerdin gehî ka'r-ı girdâb-ı ye'se
Dalardım hamûşâne bir hâb- ye'se
Ne varsa inanmazdım inkâr ederdim
Dönerdim yine sonra ikrâr ederdim
Ne buhranlar etti güzer sûrişimden
Tefekkürle hâlâ tahayyürdeyim ben
Feyâfi-yi mihnetle böyle giderim
Kenâr-ı selâmet taharri ederdim
Ki yâd-ı hazîniyle hâlâ gözümden
Dökülmekte ateşli bir eşk-i şîven
Olup girdibâd-ı kazâ nâgehânî
Beni etti bu kal'anın mihmânı

Bu kürsi-i ilhâm-ı derya-zemînin
Veya lâne-i hüsn-i aşkı hazînin
Ki hakkı misâl-i gülistân-ı cennet
Verir füşhat-ı lâciverdîye zînet
Okur zemzemâtıyla emvâc-ı deryâ
Kenârında her dem birer şi'r-i hülyâ
Gehî pest ü gehî gehî bülend ü muvahhiş
Gehî bâ-enîn ki be-feryâd-ı müthîş
Kopar karşı dağlardan ekser zamânlar
Dolar nâlelerle bütün âsumânlar
Geçer gamlı ıssız beyâbânı yekser
Nihâlâne dağlarda bilmem ne söyler
Verir lerze yollarda her âşiyâna
Bu hâk-ı lâtîfe gelip âşıkâne
Sabâlar cibâlinde hasretle inler
Ziyâlar semâsında tâc-ı müzehher
Havâsında mürgân birer canlı nâle
Vücûduyla zînet verir her nihâle
Kem olmaz serinden hayâlât-ı sevdâ
Perîlerle meskûn hıyabânı gûyâ
Bilen râz-ı binân hüzn ü hevâdır
Ki mükîmîr leyâli ne rûh-âşinâdır
Muattar gülistân-ı hüsn-i civânı
Münevver tarab-gâh-ı aşk âsûmânı
Fakat bence bir sicn-i târ-ı belâdır
Ki hürriyetim âh elemden cüdâdır
Muhît-i belâ pür-talâtum serimde
Zarûret, sefâlet, felâket derimde
Ne lâyık bu rind-i habîr-i sühan-senc
Zevâyâyı mihnette çekmek gam u renc
Yayılmıştır âfâkâ sît-i bülendin
Ânı arza hâcet mi vardır efendim
Diyorlar ki emr-i mukadder bilinmez
Felek ehl-i dilden ne ister bilinmez
Neden müptelâ ehl-i fazla devâhî
Nedendir fazîlet muhakkar ilâhî
Refîkimdir üç şâb-ı irfân-meâsir
Bu mihnette anlar dahi müşterektir
Bizi merhamet kıl halâs et belâdan
Bu süflî zemîn-i felâket nümâdan

Ki zerrât-ı nâçizi feyz âverâne
 Zemînden güneştir çeken âsumânâ
 Hülâsâ irâdât ü fermân sizindir
 Büyüklük sizin lütf u ihsân sizindir⁷⁶
İyd-ı Ramazan 1319/ Aralık 1901-Ocak 1902

İsmet Bey'in bu arizayı Kamil Paşa'ya ne zaman, ne için sunduğu ve sonucunun ne olduğu konusunda bugün için net bir bilgi bulunmamaktadır⁷⁷. Ancak İsmet Bey, cezasını tamamladıktan sonra tahliye olduğuna göre bu arizanın en azından onun affında bir etkisi olmadığı kesindir. Zira cezasını tamamlayıp İzmir'e gittikten sonra Kamil Paşa ile görüşmüş ve Paşa İsmet Bey'e kurtulup kurtulmadığını sormuştur. İsmet Bey de "müddet-i kanuniyenin hitamıyla tahliye" edildiğini söylemiştir⁷⁸.

Neticede hiçbir af girişiminden sonuç alamayan ve mahkeme kararıyla kesinleşen üç senelik kalebentlik cezasını Midilli'de tamamlayan İsmet Bey ve arkadaşları 28 Eylül 1904 tarihinde tahliye olmuş⁷⁹ ve kısa bir süre sonra da adadan ayrılmıştır.

⁷⁶ Yavısı, *agm.*, s. 539-540; Özşarı, *Müstecabizâde İsmet Bütün Şiirleri*, s. 155-158.

⁷⁷ Bu arizanın ne niyetle yazıldığı konusunda çeşitli görüşler vardır. Ariza, Midilli Sancak İdaresi Meclisi Başkatibi Mehmet Arif Bey'in, yeğeni Suud Yavısı Bey'e yazdığı mektubun ekinde yer almıştır. Mektup 14 Kasım 1904 tarihlidir. Arif Bey, bu arizanın Kamil Paşa'ya hitaben yazıldığını belirtmekle beraber ne zaman yazıldığı ve ne zaman gönderildiğini kaydetmemektedir. İsmet Bey hakkında en detaylı çalışmayı yapan Mustafa Özşarı, bu arizanın 1904 Kasım başlarında yazılarak Kamil Paşa'ya ulaştırıldığını ve Paşa'nın yardımıyla İsmet Bey'in sürgünden kurtulduğunu yazmaktadır. (Özşarı, *Müstecabizâde İsmet Hayatı ve Eserleri*, s. 42); Huyugüzel ise İsmet Bey'in cezasının bitiminden sonra kaleme aldığını ve bu sayede ikamet yerinin İzmir'e değiştirildiğini belirtmektedir. (Huyugüzel, *age.*, s. 287-288). Ancak bir ihtimal de bu arizanın Midilli'ye gitmeden önce yazılmış olabileceğidir. Zira Uzunçarşılı İsmet Bey'in sürgün yerinin Bodrum olarak belirlendiğini, ancak Kamil Paşa'nın araya girmesiyle Midilli olarak değiştirildiğini yazmaktadır. (Uzunçarşılı, *age.*, s. 110-111). Suud Yavısı'nın yayınladığı arizanın altında iyd-i Ramazan 1319 (Aralık 1901-Ocak 1902) tarihi verilmektedir. Bu tarih İsmet Bey'in sürgün yerinin değiştirildiği belirtilen tarihle örtüşmektedir.

⁷⁸ Yavısı, *age.*, s. 542.

⁸⁰ Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi Abidin Paşa, İsmet Bey ve arkadaşlarının serbest kalmasıyla ilgili olarak 24 Aralık 1904 tarihinde Midilli Mutasarrıflığı'ndan gelen telgraf suretini merkeze göndermiştir. Telgrafta, Dersaadet Cinayet Mahkemesi'nce üçer sene kalebentlik cezasıyla mahkum edilip Adliye Nezareti'nin emri doğrultusunda Aydın Vilayeti'nden gönderilen Müstecabizade İsmet, Yunus Nadi ve Nuri Beylerin cezalarını tamamladıklarından dolayı tahliye edildikleri bildirilmiştir. Bunun üzerine 29 Aralık 1904 tarihinde Dahiliye Nezareti, Adliye Nezareti'nden adı geçen kişilerin "cihet-i adliyecé" mahkum edilerek Midilli'ye gönderildiklerini, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayetine bildirilmek üzere İsmet Bey arkadaşları hakkında yapılacak

Sonuç

Sonuç olarak, döneminin bir çok aydını gibi jöntürk hareketine destek veren Müstecabizade İsmet Bey, bunun bedelini yine devrin bir çok aydını gibi sürgüne gönderilerek ödemiştir. Ancak İsmet Bey haksız yere cezalandırıldığını düşünmesinin de etkisiyle sürgün mahalli olan Midilli'de hukuki bir mücadele vermiştir. Önce kendisiyle aynı suçtan hüküm giydiği halde affedilen Alber Ferit Efendi'yi emsal göstererek arkadaşlarıyla beraber affını istemiştir. Bundan bir sonuç alamayınca edebiyatçı kimliğini de kullanarak II. Abdülhamit'e hitaben manzum bir arıza yazmış ve iki arkadaşıyla beraber affını talep etmiştir. Fakat İsmet Bey'in bu girişimlerinden bir sonuç çıkmamış ve İsmet Bey ve arkadaşları ancak cezaları bittikten sonra tahliye olabilmişlerdir.

İsmet Bey açısından dikkat çekici olan durumlardan birisi II. Abdülhamit'e karşı olan tutumudur. Şiirlerinden anlaşıldığına göre sürgünden önce ve sürgün sırasında II. Abdülhamit hakkında olumlu görüşler dile getiren İsmet Bey'in, sürgünden kurtulduktan sonra bu tutumunun değiştiği anlaşılmaktadır. II. Abdülhamit tahttan indirildikten sonra kıta türünden yazdığı iki şiir bu tutum farklılığını açıkça göstermektedir. İsmet Bey'in bu tutum değişikliğinde dönemin siyasi konjonktürü önemli olduğu kadar, bir iftira neticesinde haksız yere sürgüne gönderildiğini düşünmüş olmasının da etkili olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH. SAİD, 183/39
BOA, BEO, 2115-158614
BOA, BEO, 3524-264277
BOA, DH. MKT, 722/66
BOA, DH. MKT, 776/52
BOA, DH. MKT, 2754/81
BOA, DH. MKT, 918/8
BOA, DH. MKT, 2283/124
BOA, DH. MKT, 2673/81
BOA, DH. MKT, 2705/41
BOA, DH. MKT, 2760/6

muameleyi sormuştur. Adliye Nezareti'nden 3 Nisan 1905 tarihinde verilen cevapta, Müstecabizade İsmet ve Yunus Nadi ve Nuri Beylerin "müddet-i cezaiyelerini" tamamlayarak 28 Eylül 1904 tarihinde tahliye edildikleri ve "cihet-i mülkiyeye" de serbest bırakıldıkları ifade edilmiştir. Yazışmalar için bkz. BOA., DH.MKT., 918/8. Suud Yavısı ise İsmet Bey'in Kanun-ı evvel 1320 (Aralık 1904-Ocak 1905)de cezasını tamamlayarak İzmir'e geldiğini yazmaktadır. Yavısı, *age.*, s. 542.

BOA, DH. MKT, 789/21

BOA, MV, 202/15

BOA, YPRK. AZJ, 48/40

BOA, ZD, 330/118

BOA, ZD, 330/141

AKIN, Hüsrev. "II. Meşrutiyet Döneminde Kısa Ömürlü Bir Dergi: Hıyâbân". *Turkish Studies*, Cilt: 5, 2010, s. 709-720.

BÖKE, Pelin. "Yunus Nadi'nin Hapishane Anıları". *Toplumsal Tarih*, Sayı: 45, Eylül 1997, s. 7-12.

ÇANKAYA, Mücellitoğlu Ali. *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*. III, Ankara 1968-69.

HANIÖĞLU, M. Şükrü. *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*. İstanbul, 1966.

_____, *Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jöntürklük*. I, İstanbul.

HUYUGÜZEL, Ömer Faruk. *İzmir Fikir ve Sanat Adamları: (1850-1950)*, Ankara 2000.

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*. Ankara 1988.

KAYGUSUZ, Bezmi Nusret. *Bir Roman Gibi*. İzmir 1955.

ÖZSARI, Mustafa. *Müstecabizâde İsmet Bütün Şiirleri*. İstanbul 2008.

_____, *Müstecabizâde İsmet Hayatı ve Eserleri*. İstanbul 2007.

TUNA, Erhan. *Bir Osmanlı Vatandaşlık Dersi Olan Rehber-i İttihat Çerçevesinde 2. Meşrutiyet Döneminde Vatandaşlık Eğitimi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008.

UYAR, Ayşegül. *Tanzimat Sonrasında Sürgün Edebiyatı (1870-1908)*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2009.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Karesi Meşahiri*. Hazırlayan: Mehmet Sarı-Ahmet Karaman, Balıkesir 1999.

YALÇIN, Hüseyin Cahit. *Edebiyat Anıları*. Basıma Hazırlayan: Rauf Mutluay, İstanbul 1975.

YAVSI, Suud. "Müstecabizâde İsmet". *Kaynak*, Sayı: 102-103, 19 Temmuz 1941, s. 531-570.

YUNUS NADI. "Siyasi Hatıralar". *Haftada Bir Gün*, Sayı: 1-10, 30 Eylül 1926- 2 Kanun-ı evvel 1926.